

І. Л. Зінченко, асистент кафедри кримінального процесу Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого

ПРИНЦИП ГУМАНІЗМУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Принципи виступають нормами права, що виражають, реалізують в собі основи моральності. Концентроване вираження вимог суспільної моралі, що відповідає певному періоду розвитку держави, міститься саме у принципах — приписах вищого ступеня соціальної орієнтації суспільства. Це спонукає до думки про необхідність детального дослідження у даній галузі права загальноправового принципу гуманізму, який спрямовує державну діяльність на визнання людини найвищою цінністю, на охорону її прав і свобод. Гуманізм (від лат. *humanitas* — людяність) — світогляд, у центрі якого знаходиться ідея людини як найвищої цінності. Дана вимога є морально-правовою категорією та означає закріплення у правових формах відносин між людиною, державою і суспільством визнання самоцінності людської особистості, невід'ємності її прав і свобод, поваги її гідності.

Гуманістична спрямованість кримінального процесу зумовлена демократизацією нашого суспільства. Звісно, можна знайти прояви даного принципу при розгляді таких вимог як презумпція невинуватості, особиста недоторканність та ін. Однак зміст одного принципу не повинен дублювати зміст іншого. Тому може скластися думка щодо відсутності потреби у виділенні гуманізму як окремого принципу. Проте принципи доповнюють один одного, оскільки спрямовані на досягнення єдиних завдань та є проявом єдиного типу процесу. На наш погляд, принцип гуманізму необхідно виділяти у процесі кримінального провадження, де він має власний, специфічний, характерний тільки для даної галузі права зміст.

Вважаємо, що для реалізації принципу гуманізму органи, які ведуть процес, зобов'язані утримуватись від дій, які б принижували честь та гідність всіх осіб, залучених у цю діяльність. Так п. 4 ст. 6 КПК України передбачає, що кримінальну справу не може бути порушено, а порушена справа підлягає закриттю внаслідок акту амністії, якщо він усуває застосування покарання за вчинене діяння, а також у зв'язку з

помилюванням окремих осіб. Частина 3 статті 22 КПК України забороняє домагатись показань обвинуваченого, інших осіб, які беруть участь у справі, шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів. Не можуть бути допитані як свідки особи, які у зв'язку зі своїми фізичними чи психічними вадами нездатні правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, і давати про них показання (ст. 69). Стаття 52¹ передбачає, що особи, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у разі наявності реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу чи майну мають право на забезпечення безпеки. У частині 3 статті 193 КПК зазначається, що слідчий не вправі бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язане з необхідністю оголювати особу, яка підлягає освідуванню. При освідуванні не допускаються дії, які принижують гідність освідуваної особи або небезпечні для її здоров'я. Під час обшуку або виїмки слідчий повинен вжити заходів для того, щоб не були розголошені виявлені при цьому обставини особистого життя обшукуваного та інших осіб, які проживають або тимчасово перебувають у цьому приміщенні (ст. 185). У частині 2 статті 20 КПК законодавець передбачив можливість проведення закритого судового розгляду. Основним мотивом проведення судового розгляду в закритому режимі в справах про злочини, вчинені особами, які не досягли 16-річного віку, є підвищена вразливість підлітків, ризик негативного впливу на них присутності публіки в залі судового засідання. Закритий розгляд справ про статеві злочини обумовлюється інтересами охорони суспільної моралі, інтересами потерпілого. Крім цього необхідність розгляду в суді інтимних сторін життя осіб, які беруть участь у справі, може бути підставою для рішення суду про закритий розгляд справи. Законодавець цілком логічно надав можливість суду провадити закритий розгляд справи у разі, коли цього потребують інтереси безпеки осіб, взятих під захист. Стаття 434 КПК передбачає, що затримання та взяття під варту як запобіжний захід можуть застосовуватись до неповнолітнього лише у випадках, коли це викликано тяжкістю злочину, у вчиненні якого він обвинувачується. Крім цього КПК України передбачає окремий порядок провадження у справах про злочини неповнолітніх, протокольної форми досудової підготовки матеріалів, застосування примусових заходів медичного характеру. У цих випадках закон передбачає певні привілеї та виключення із загальних правил, що пояснюється особливостями кримінальної справи та особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину. Всі ці вимоги покладають на органи, які

ведуть процес. Крім цього елементом гуманізму є і доступність правосуддя, яку слід розуміти як вимогу організації та діяльності судової влади, сутність якої полягає як у наявності процедури судового розгляду, так і в можливості скористатися її перевагами, практична реалізація яких не обмежена ні правами, ні фактичними перешкодами на момент звернення до суду й у процесі судового розгляду.

Всі вищезазначені положення є проявами принципу гуманізму, проте існує необхідність їх розширення. У сфері кримінального процесу стикаються суспільні й особисті інтереси, виникають гострі конфліктні ситуації, розв'язання яких потребує застосування заходів процесуального примусу. Застосування таких заходів принижує гідність особи, змінюючи самоповагу та оцінку іншими людьми. Тому підтримуємо думку тих авторів, які вказують на необхідність скорочення випадків застосування запобіжного заходу у виді взяття під варту та впровадження альтернативних запобіжних заходів. Крім цього є необхідність скорочення строку тримання під вартою неповнолітніх обвинувачених, обмеження застосування до них даного запобіжного заходу. До обставин, що враховуються при обранні запобіжного заходу у виді взяття під варту, слід віднести не лише стан здоров'я особи, щодо якої вирішується це питання, а й можливість надання необхідної медичної допомоги цій особі в умовах тримання її під вартою — адже задовільний стан здоров'я особи на час обрання такого запобіжного заходу може в умовах ув'язнення стрімко погіршитися або навіть стати таким, що загрожує життю людини.

На нашу думку, сучасний погляд на принцип гуманізму кримінально-процесуального права полягає у включенні до останнього наступних положень: 1) забезпечення та захист прав кожної особи, яка приймає участь у процесі кримінального провадження; 2) гуманізація кримінально-процесуальної діяльності, а саме: доступність правосуддя; скорочення випадків застосування заходів процесуального примусу, які повинні призначатись лише тоді, коли забезпечити досягнення завдань кримінального судочинства іншими заходами не є можливим; розробка та впровадження запобіжних заходів, альтернативних взяттю під варту. Тобто дана вимога спрямовує кримінально-процесуальну діяльність на захист прав і свобод людини, підкреслюючи важливість етичного, морального захисту.

Внаслідок цього в КПК України необхідно закріпити нормативний зміст принципу гуманізму й викласти його у наступній редакції: «Органи, які ведуть процес повинні гуманно ставитись до всіх осіб, котрі беруть участь у кримінально-процесуальному провадженні, визнавати

самоцінність людської особистості, невід'ємність її прав і свобод. Кожному має бути гарантовано право доступу до правосуддя і усунені перешкоди у його реалізації. Ніхто не може бути підданий катуванню чи жорсткому, не людському або принижуючому його честь і гідність поводженню та покаранню».

НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ
АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЯКОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
ТА ПРАВОЗАСТОСОВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
У СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ
В УКРАЇНІ**

**Матеріали наукової конференції
15 травня 2009 року**

Харків
«Право»
2009